

Prilog istra minhenskog o Miroslava Kral

ako je opus Miroslava Kraljevića najvećim djelom dobro poznat, obrađivan od niza stručnjaka i autoriteta, nije veliko iznenađenje kada se pojave radovi koji do sada, barem široj javnosti, nisu bili poznati. U zbirci slikarstva i grafike¹ Muzeja za umjetnost i obrt već deset godina čuvaju se dva crtaća bloka² ovog našeg velikog umjetnika. Prvi nastao 1909. u Münchenu i u Hrvatskoj, te drugi nastao 1912. najvećim dijelom u Parizu.

U Zbirku slikarstva i grafike Muzeja za umjetnost i obrt ušli su kao dio veće donacije inž. arh. Antuna Ulricha 1985. godine, koji ih je pak našao u papirima svog oca Antuna, poznatog galerista, kolekcionara i prijatelja mnogih umjetnika, osobe od ključnog značenja za promociju hrvatske moderne u prvoj polovici stoljeća.

Poznato je da se najveći dio Kraljevićeva crtačkog opusa nalazi u Kabinetu Grafike HAZU i u grafičkoj zbirci Nacionalne i sveučilišne biblioteke, što je svojevremeno bilo temeljito obrađeno opsežnom izložbom povodom 100. godišnjice rođenja Račića i Kraljevića u Kabinetu grafike³, dok se za blokove i ostale Kraljevićeve radove do sada izvan samog Muzeja i nije znalo. Ova dva bloka znatno pridonose boljem poznavanju umjetnikova opusa i njegova umjetničkog razvitka, posebno stoga što su i jedan i drugi nastali u ključnim razdobljima njegova života: minhenski 1909. u završnom razdoblju njegova tamošnjeg učenja i pariški 1912. tijekom njegova boravka, sada već kao zrelog slikara, u tom gradu umjetnika.

Crtaći blok iz 1909.⁴, o kojem će ovdje biti prvenstveno riječi, nastao je najvjerojatnije

krajem 1908. i u prvoj polovici 1909. Najveći dio zabilježenih datuma odnose se na siječanj i veljaču te godine. Na osnovi nekih tekstualnih zabilješki, a i prema poznatim biografskim

nja Münchena u drugom svjetskom ratu. Stoga u našim javnim zbirkama ima vrlo malo crteža i skica nastalih u tim završnim godinama njegovog formiranja.

Življenju crtačkog opusa Kraljevića

podacima, može se s velikom vjerojatnošću zaključiti da je nastao pretežito u Münchenu. No neke bilješke ukazuju da su pojedini crteži nastajali i tokom boravaka u Zagrebu: „Profil muškaraca s brkovima”⁵, signiran i datiran „Corso 22.II 09.” ili za putovanja po Hrvatskoj, na što upućuje jedan crtež lovačkih pušaka i torbi s potpisom „Rečica 1909.” ili crtež „Kočijaša“ i na suprotnoj strani portret „Žene s putnim šeširom”, po svoj prilici nacrtani u vrijeme jednog od njegovih povratka kući. Ipak, na zaključak da je najveći dio bloka nastao u Münchenu upućuju podjednako motivi pojedinih skica vezani uz rad na akademiji kao i tekstualne bilješke, koje se odnose na njegov život i doživljaje u Münchenu tog razdoblja. Značenje toga bloka utoliko je veće što je zapravo iz tog razdoblja Kraljevićeva života ostalo razmjerno malo dokumenata i radova. Najveći dio ih je stradao tokom bombardira-

Osvrnimo se na to razdoblje Kraljevićeva života. Već je tri godine u Münchenu. Gotovo je na kraju školovanja kod Habermana. Račić je već prije godinu dana (11. veljače 1908.) otišao u Pariz i tamo nedugo potom tragično skončao. Becić ga slijedi nekoliko mjeseci kasnije. Slavna se „Hrvatska škola” time raspada. U času nastanka ovog bloka jedino su Kraljević i vanjski pridruženi član „Kroatische schulle” Oskar Herman u Münchenu. Kraljević već naslućuje svoju sudbinu. Moglo bi se slobodno ustvrditi da su to njegovi posljednji potpuno bezbrižni dani.

Još uvijek se živi boemski. Onako kako se živjelo dok su tu bila njegova dvojica prijatelja. Opisujući minhenske dane Kraljevića i Becića, Matko Peić piše : „Prije podne ta dvojica su bili kao ostali: Slikali su starca u Habermanovoj klasi. No poslije podne bili su rijetkima slični. ... Mjesto starca obučenog u

„Profil muškarca s brkovima (M. C. Crnčić)“
crtež olovkom.

istrošeno ruho, postaviti djevojku otkrivenu do raskošne nagosti, a umjesto primanja savjeta profesora, šutjeti uz svog psa ...“ Prema bilješkama sačuvanim u ovom bloku nije se mnogo izmijenilo ni po njihovu odlasku. Krasan opis tih dana ostavio nam je sam Kraljević spontano zabilježivši na nekoliko stranica ovog bloka događanja i uzbuđenja tih mladih umjetnika kada su konačno uspjeli nagovoriti jednu lijepu mladu „Gračanku“ da im pozira. U tom času nastaje zapis datiran veljačom 1909., koji ovdje navodim u cijelosti. Nažalost, u cijelom bloku nema ni jednog crteža neposredno vezanog uz opisani događaj, pa je moguće i da je do zapisa došlo kasnije, u jednom dahu, tijekom boravka kod kuće. Ipak ova bilješka dragocjen je podatak o načinu života naših umjetnika u Münchenu tog vremena.

veljača 1909.

Nekog zimskog dana opazih djevojčice ljepušna vitka, dosta privlačna obličja. Ušla je u atelier nekog našeg (umjetnika/mjesnika?). Znao sam za par dana da je to model i to lijepi model kod A. Za par dana slučajno se upoz-

nah s malom Gračankom. Govori samo njemački.

Iza nekoliko dana mog poznanstva počela ona zalaziti k nama u naš “školski atelier” i tamo se često sasama prijateljski zabavismo brbljajući štošta. Pomalo je upoznaoh svi moji kolege, a od tada zalazila je gotovo svakim danom k nama.

Čuli smo kasnije kako je slika onaj (slikar ?) - počele i nama rasti zazu-bice za njenim zgodnim aktom. Ne prođe dugo i nagovorismo je da dođe k nama tj. u atelier na (novo?) cesti.

Jednog pravog zimskog popodneva mogli su se poznanici naši čuditi našoj neobičnoj pripremi.

Jedan nosi drva, drugi samovar i špirit, treći leti kući po čaše, šalice, ja opet sa kolegom kući po nekakvu šunku, na leđima sa gitarom sve se žurim svi beže simo tamo kao da ćemo

„Kočijaš“, crtež olovkom.

proslaviti najmanje 25 godišnjicu našeg umjetničkog djelovanja.

Nastradao neki "Francek" Miškov prijatelj koji nam je dao na kredu vino. Oko 2 sata bilo već sve u redu, svi su (se?) već vrtili ne oko flaša, bogsačuvaj, nego oko štafelaja. U 2 sata imao bi doći naš model naša nova poznanica Ana. Mala no jedva vidljiva uzrujanost zavladała je osobito kod mlađih, kod namještanja poze. Svaki gleda da se bar malo dotakne njenog zbilja lijepog tijela.

Slikalo se vrlo grozničavo. Jednom je izašla napunjena vreća, drugom sa najcrvenijim (trikoom/slikom?) ikad.

Prva pauza bila je nešto neobično. Moram priznati da smo je svi dosta / naravski gledajući kao lijepi "model"/ dosta požudno promatrali. Posle 4 sata izrazila se naša razmažena Modelina da bi joj bilo za danas dosta. Dakle naravski svi (moleri?) prema ženi (pristali?) jednoglasno na to.

Počelo se nositi flaše što su stajale u dvoredima u predsoblju istog ateliera, donesli su se kolači sve njoj na čast.

Puca vrlo živog temperamenta razigrala i nas dosta brzo. Nešto blizina toplih grudi nešto kapljica učinili su svoje. Žile na sljep(o)očnicama nabrekle nekima manje nekima više. Počelo se pjevat plesat ljubiti UH i mnogo toga što se ni sam ne sjećam. Pomislio sam na život u umjetničkom centru Monaka, kako tek tamo što tako izgleda. Veseli smo što možemo u takovim zabavama uživati i takovoj malo j mjerici.

Zabava potraje sve do osam sati onda odosmo u „Bauer“ gdje sprovedemo u užem krugu do (otvaranja?). Otpratismo je kući i odosmo kući bez ikakvih daljnjih zabava.

Drugu nedjelju čekasmo opet i po tri sata a nje još nema - i nije je bilo. U subotu najme bila je ona kod neke umjetničke zabave naravski sve među njima do 6 sati ujutro ostala tamo, naravski previše okušala tamo dobru Bachovu

„Portret žene s putnim šeširom“, crtež olovkom

okrepu koja je i na nju djelovala kao da je čitav dan spavala.

Treću nedjelju bilo je slično prvoj samo se čitava zabava svršila malo interesantnije nego ona prvi puta.

Sam se blok sastoji od 37 listova, odnosno 74 strane, od kojih su 22 prazne, bez ikakvih skica ili zabilješki. Značenje ovog bloka ne može se promatrati isključivo iz likovnog aspekta jer je riječ najvećim dijelom o crtežima rađenim na brzinu, pravim bilješkama, nastalim časovito, kad je, tada još vrlo mladom umjetniku na samom početku ozbiljnog umjetničkog djelovanja, nešto, neki detalj, izraz lica, poza, pobudilo interes i želju da zaustavi upravo taj trenutak. Analizirajući ove crteže olovkom, uočava se neosporno velik talent ali još uvijek i nerazrađenost ruke ili bolje rečeno još uvijek snažna prisutnost akademskog školovanja. Posebno ako ih se komparira s crtežima pariškog bloka iz 1912. Osim toga, sve od reda su to studije bilo

„Saloma“, crtež olovkom

samih figura, portreta, profila, dijelova tijela (ruku, nogu) ili karikature prijatelja nastale u

„Studija pokreta psa u snu“, crtež olovkom

nekoj minhenskoj ili zagrebačkoj kavani. Tek je nekoliko studija koje bi se mogle uvjetno nazvati kompozicijskim, no one su očigledno nastale kao rezultat rada u Habermanovoj klasi, a ne kao vlastite invencije. Studija za „Salomu“ jedan je takav primjer nešto kompleksnijeg crteža, na kojem se prepoznaju prvenstveno u kompoziciji, a i u stilizaciji forme, secesijske reminiscencije, koje ćemo inače rijetko gdje naći, u tako doslovnom obliku, u kasnijem Kraljevićevu opusu. Slično se može ustvrditi i za nekoliko skica ili možda bolje rečeno nacрта za neka grafička rješenja plakata za još nepoznatu „Umjetničku izložbu“. Ostali crteži nedvojbene su studije. Čak bi ih se ponegdje moglo okarakterizirati kao vježbe ruke. Nekolicinu likova može se prepoznati kao skice za portret majke (posebno je razrađen onaj na str. 60. bloka), oca, zatim je nekoliko stranica ispunjeno studijama pokreta psa. Poznata je Kraljevićeva ljubav prema životinjama, koja je i ovdje došla do izražaja.

Ovaj uvjetno nazvan minhenski blok pruža nam višeslojnu mogućnost razumijevanja mladog Kraljevića kao već u tom razdoblju vrsnog crtača, koji u potpunosti vlada svim crtačkim izražajnim sredstvima, ali je u tom času još uvijek pod dojmom krute Habermanove škole. Ipak se već na mnogim mjestima ovog bloka osjeća predstojeće potpuno oslobođenje od te stege, koje će se ostvariti u preostalim nekoliko godina njegova života. Ovih nekoliko kratkih zapisa koji su se sačuvali daje nam pak uvid ne samo u zgodice njegova života već dijelom i u zapravo, usprkos svemu, ipak veseo karakter njegove osobe, koji se snažno suprotstavljao nadolazećim crnim oblacima što ih je već u tom času mogao nazreti uživajući u životu punim jedrima.

Summary

Miroslav Gašparović: Contribution to the research of Miroslav Kraljević's Munich sketching opus

In the Arts and Crafts Museum collection of paintings there are two sketching blocks by Miroslav Kraljević, until recently unknown to the wider audience. The first one was done in 1909, in Munich and in Croatia, and the other one mainly in Paris, in 1912. They are significant because they contribute to a better knowledge of the artist's opus and his artistic development, especially because they both date from important periods of his life. The Munich sketching block, from 1909, is from the final period of his studies there, and the one from Paris, from 1912, was done during his stay there, when he was already a mature painter.

The Munich block, which is the subject of this paper, offers a stratified possibility of comprehending young Kraljević as an already excellent sketchier. He completely mastered all expressive means, but was still under the influence of stiff Haberman's school. However, one can feel the forthcoming liberation from this restraint, which will be fully realised in the few, remaining years of his life.

Bilješke

1 Zbirka posjeduje ukupno 7 Kraljevićevih radova: 1 pastel, 1 crtež, 3 bakropisa i 2 bloka, o kojima je riječ u ovom tekstu

2 U inventarnim knjigama MUO vode se pod sljedećim brojevima: a) blok iz 1909. MUO 17497, b) blok iz 1912. MUO 17498

3 Renata Gotthardi-Škiljan „Josip Račić - Miroslav Kraljević crteži grafike“, Kabinet grafike JAZU, Zagreb 24.10. - 24.11.1985.

4 MUO 17497, dimenzije su 18 x 12 cm, korice bloka presvučene su platnom, 37 listova + 2 predlista

5 Vjerojatno se radi o portretu M.C. Crnčića, str. 47. Navedena paginacija odnosi se na minhenski crtači blok iz 1909.

6 Isto, str. 25

7 Isto, str. 20-21

„Portret majke“, crtež olovkom

8 Matko Peić, Hrvatski slikari i kipari - Slavonija, Srijem; Matica Hrvatska, Osijek 1969., str. 109

9 Isto kao 5, str. 50-55

10 Oblim zgradama i upitnikom označene su sve riječi koje se nisu u potpunosti dale pročitati ili je čitanje nesigurno

11 Misli pritom na djevojku iz Graza, a ne na djevojku iz Gračana

12 Isto kao 5, str. 3

13 Isto, str. 44, 45 i na predlistu D

skica za plakat „Umjetnička izložba“, crtež olovkom